

ORCID: 0000-0002-3938-6655

¹ Na temat procesu konwersji Gdańska na protestantyzm patrz: M. Bogucka, *Przemiany społeczne i ustrojowe (1570–1655)*, [w:] *Historia Gdańska*, t. 1: 1454–1655, red. E. Cieślak, Gdańsk 1982, s. 543–578; S. Kościelak, *Dzieje wyznaniowe Gdańska od XVI do początku XIX wieku*, [w:]

przykościelne zyskały kontynuatora na wyższym szczeblu, a zarazem pewnego rodzaju konkurenta w postaci otwartego w 1558 roku Gimnazjum Gdańskiego². Podniesione do rangi akademickiej jeszcze w tym samym wieku (1580), nadzorowane było przez Radę Miasta Gdańska. Zarząd i nadzór nad szkolnictwem miejskim wymagał ukonstytuowania odpowiedniego ciała kolegialnego. Jakkolwiek początkowo funkcję scholarchy (od 1568 roku nazywanego inspektorem) pełnił jeden z burmistrzów, to już od 1572 roku miał do pomocy jednego z rajców. W 1600 roku oficjalnie powołano *Collegium Scholarchale* – Kolegium Szkolne w składzie: burmistrz jako protoscholarcha i trzech rajców z Pierwszego Ordynku³ (w tym jeden w funkcji protoekonomu)⁴. W połowie XVII wieku jednemu z członków Kolegium zaczęto nadawać tytuł protobibliotekarza, czyli urzędnika nadzorującego działające w mieście ksiąźnice, przede wszystkim zaś otwartą przy Gdańskim Gimnazjum Akademickim w 1596 roku Bibliotekę Rady Miasta Gdańska (*Bibliotheca Senatus Gedanensis*)⁵ (il. 1, 2). Należy zaznaczyć, że analo-

Gdańsk protestancki w epoce nowożytnej. W 500-lecie wystąpienia Marcina Lutra, t. 1: Eseje, red. E. Kizik, S. Kościelak, Gdańsk 2017, s. 64–91.

² Artykuły i źródła dotyczące organizacji oraz dziejów tej gdańskiej szkoły zostały zgromadzone i wydane w ostatnich latach w pięciotomowej pracy *Gdańskie Gimnazjum Akademickie* (nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego). Dla wywodów zawartych w niniejszym artykule najistotniejsze są kwestie umieszczone w następujących rozprawach: J. Budzyński, *Dawne humanistyczne Gimnazjum Akademickie w Gdańsku w XVI i XVII wieku*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 4: *W progach muz i Minerwy*, red. Z. Głombiowska, Gdańsk 2008, s. 7–69; E. Kizik, *Koszty utrzymania Gimnazjum Akademickiego*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1: *Szkice z dziejów*, red. E. Kotarski, Gdańsk 2008, s. 43–65; L. Mokrzecki, *Gdańskie Gimnazjum Akademickie – zarys dziejów*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1..., s. 13–41; tenże, *Refleksje o Gimnazjum Gdańskim w dobie I Rzeczypospolitej*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 5: *Źródła i artykuły*, red. L. Mokrzecki, M. Brodnicki, Gdańsk 2012, s. 37–52; M. Pawlak, *Gimnazja akademickie Elbląga, Gdańska i Torunia. Podobieństwa i różnice*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 5..., s. 179–196. Autorzy opisują ogólne zasady działania Gdańskiego Gimnazjum, w tym na tle analogicznych placówek Prus Królewskich, oraz przedstawiają sposób jego zarządzania przez *Collegium Scholarchale*. Z wcześniejszej literatury przedmiotu dotyczącej niniejszego tematu patrz: *Gdańskie Gimnazjum Akademickie. Księga pamiątkowa dla uczczenia czterechsetnej rocznicy założenia Gimnazjum Gdańskiego 1558–1958*, Gdynia 1959; T. Hirsch, *Geschichte des Academischen Gymnasiums in anzig in ibren Hauptzügen dargestellt*, Danzig 1837; K. Kubik, *Wybór źródeł do dziejów oświaty i nauki Pomorza Gdańskiego w XVII i XVIII wieku*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” R. 6, 1963, nr 11, s. 31–103; K. Kubik, L. Mokrzecki, *Trzy wieki nauki gdańskiej. Szkice z dziejów od XVI do XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976. Por. również liczne pozycje podane w: *Bibliografia* [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1..., s. 401–408.

³ Reprezentanci władz miejskich Gdańska dzielili się na trzy tzw. ordynki: pierwszy obejmował rajców i patrycjat, drugi kupiectwo, trzeci natomiast – pospólstwo.

⁴ Kolegium uległo ponownemu poszerzeniu w 1678 roku na wniosek Jana III Sobieskiego. Wówczas jego skład uzupełniono o dwóch ławników (członków Drugiego Ordynku) i czterech rajców wywodzących się z Trzeciego Ordynku. Por. M. Pawlak, dz. cyt., s. 191.

⁵ Na temat organizacji Kolegium Szkolnego patrz: J. Budzyński, dz. cyt., s. 36; L. Mokrzecki, *Gdańskie Gimnazjum Akademickie...*, s. 28–29; tenże, *Refleksje o Gimnazjum Gdańskim...*, s. 46; M. Pawlak, dz. cyt., s. 191.

giczne ciała nadzorujące szkolnictwo miejskie istniały w pozostałych największych miastach Prus Królewskich – Elblągu i Toruniu⁶.

Protobibliotekarze gdańscy stali się przedmiotem badań już w XVIII wieku. Wówczas Michael Christoph Hanow ich zasługom poświęcił swój traktat wchodzący w skład wydanych z okazji 200 rocznicy otwarcia Gdańskiego Gimnazjum *Acta Iubilaei*⁷. We współczesnej literaturze naukowej sylwetki owych urzędników przedstawiła Lidia Pszczółkowska⁸, z kolei wspomnianą pracę Hanowa przybliżył współczesnym Zbigniew Nowak⁹; biogramy protobibliotekarzy natomiast znaleźć można w *Słowniku Biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*¹⁰ i zbiorczych pracach: pierwszej przedstawiającej burmistrzów, sołtysów i prezydentów miasta Gdańska¹¹, drugiej dotyczącej dziejów Biblioteki Rady Miasta Gdańska i jej spadko-

⁶ Jak pisze M. Pawlak: „Wszystkie protestanckie szkoły w Prusach Królewskich podlegały władzy miast. Rady miejskie powoływały specjalny urząd, zwany scholarchatem, do administrowania wszystkimi szkołami działającymi na swoim terenie, również szkołami prywatnymi. W skład scholarchatu wchodził burmistrz, który przewodził temu urzędowi z tytułem protoscholarchy, dwóch rajców (w Elblągu) lub rajca i ławnik (w Toruniu). Stopniowo, w ciągu kilkunastu lat, tworzone urząd szkolny w Gdańsku. Szkołami opiekował się początkowo jeden z burmistrzów lub z rajców z tytułem inspektora. Od 1586 roku zarządzał oświatą jeden z burmistrzów z tytułem protoscholarchy. Oficjalnie w 1600 roku powstało Kolegium Szkolne (Collegium Scholarchale) w składzie: burmistrz (protoscholarcha) oraz trzech rajców, z których jeden zarządzał biblioteką gimnazjum (protobibliotekarz), drugi finansami (protoekonom), trzeci pomagał protoscholarze. Gdańskie Kolegium Szkolne zostało w 1678 roku, w wyniku demokratyzacji gdańskiego samorządu przeprowadzonej przez Jana III, poszerzone o dwóch ławników i czterech przedstawicieli Trzeciego Ordynku.” Por. M. Pawlak, dz. cyt., s. 191. Autor dokonuje w swoim wywodzie pewnego skrótu myślowego wzmiankując urząd protobibliotekarza – należy bowiem pamiętać, że nie został on wprowadzony w 1600 roku, w momencie ukonstytuowania się Kolegium Szkolnego, ale dopiero około 50 lat później.

⁷ M.Ch. Hanow, *Proto-scholarcharum et proto-bibliotecariorum ... Gymnasii Academici Gedanensis meritorum memoria saecularis saeculi eiusdem secundi, paucis adumbrata et exhibita ipso Athenaei die natali Idibus Jun. MDCCLVIII*, w: *Acta jubilaeei secundi Gymnasii Gedanensis anno Domini MDCCLVIII die XIII Junii solenniter celebrati publicis impensis prelo subiecta*. [Gedani, post 13 VI 1758]. Tekst został przetłumaczony na język polski: M.K. Hanow., *Wspomnienie zasług protoscholarchów i protobibliotekarzy Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego wielce znakomitych, szlachetnych i gorliwych, przygotowane i przedstawione dokładnie w dniu jubileuszu Gimnazjum, 13 czerwca Roku Odkupienia Pańskiego 1758*, oprac. i tłum. R. Dziegielewska, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 3: *Wybór źródeł od XVI do XVIII wieku*, red. Z. Nowak, Gdańsk 2008, s. 473–532.

⁸ Z. L. Pszczółkowska, *Custodes librorum Gedanensium*, [w:] „W kręgu książki”, nr 12, Gdańsk 1989, s. 49–67.

⁹ Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa wspomnienie zasług protobibliotekarzy gdańskich XVII i XVIII w.*, [w:] *Bibliologia dyscypliną integrującą. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bienkowskiej*, red. M. Mlekicka, Warszawa 1993, s. 145–151 („Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”, tom specjalny).

¹⁰ *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1–4: A–Ż, red. S. Gierszewski, Z. Nowak, Gdańsk 1992–1997, *Suplement* 1–3, red. Z. Nowak, J. Borzyszkowski, Gdańsk 1998–2012. Należy podkreślić, iż w słowniku znajdują się biogramy jedynie wybranych protobibliotekarzy.

¹¹ *Poczet sołtysów, burmistrzów, nadburmistrzów, przewodniczących Miejskiej Rady Narodowej i prezydentów Gdańska od XIII do XXI wieku*, red. B. Możejko, Gdańsk 2015. W pracy tej autorzy skupili się na przedstawieniu biogramów burmistrzów Gdańska, w związku z czym opisują jedynie tych protobibliotekarzy, którzy dostąpili tej godności.

bierczyń: Biblioteki Miejskiej w Gdańsku (*Danziger Stadtbibliothek*) oraz Polskiej Akademii Nauk Biblioteki Gdańskiej¹². Warto też wspomnieć o kolejnych publikacjach, które również przynoszą ważne informacje dotyczące protobibliotekarzy: pierwszą z nich jest monografia zawierająca drzewa genealogiczne gdańskiego patrycjatu¹³, drugą natomiast zestawienia gdańskich urzędników miejskich¹⁴. Dodatkowo – w sposób wybiórczy – wykazywane były zasługi poszczególnych protobibliotekarzy w tekstach dotyczących dziejów Biblioteki Rady Miasta Gdańska¹⁵.

Niniejszy artykuł siłą rzeczy częściowo powtarzać będzie informacje i ustalenia podane przez autorów wspomnianych powyżej prac. Zaznaczyć należy, że ma on jednak za zadanie nie tyle przedstawienie sylwetek protobibliotekarzy – to już dokonane zostało w literaturze przedmiotu – ile wskazanie jak urząd protobibliotekarza odbierany był przez gdański patrycjat, czy był uznawany za zaszczytny, czy stanowił początkowy, krańcowy, czy też kolejny krok w karierze urzędniczej. Ustalenia owe można sporządzić śledząc *curricula vitarum* poszczególnych protobibliotekarzy, czyli analizując ich wcześniejsze i kolejne godności oraz przedstawiając, do których gdańskich rodów należeli, jakich mieli przodków, czy też z kim wchodzili w koligacje.

Biblioteka Rady Miasta Gdańska powstała w 1596 roku. Jej otwarcie było wynikiem z jednej strony kilkudziesięcioletnich dążeń rajców pragnących zapewnić warsztat naukowo-badawczy profesorom i uczniom Gdańskiego Gimnazjum, a przy okazji i innych szkół gdańskich, z drugiej natomiast donacji Giovanniego Bernardina Bonifacia (1517–1597), markiza Orii, który przekazał miastu swój humanistyczny księgozbiór¹⁶. Biblioteka, podobnie jak Gimnazjum, nadzorowana była przez Radę Miasta Gdańska, podlegając bezpośrednio Kolegium Szkolnemu, a od 1654 roku członek tego ostatniego dzierżący stanowisko protobibliotekarza stał się urzędowym opiekunem księżnicy. Zadania, które stały najpierw przed Kolegium, następnie przed protobibliotekarzem, dotyczyły przede wszystkim nadzo-

¹² *Kronika Biblioteki Gdańskiej 1596–2016*, red. A. Baliński, A. Frąckowska, M. Otto, Gdańsk 2017. W pracy przedstawiono sylwetki wszystkich protobibliotekarzy oraz zamieszczono ich chronologiczne zestawienie.

¹³ D. Weichbrodt, *Einwohner der Freien und Hansestadt Danzig: in Stamm- und Namentafeln vom 14. – 18. Jahrhundert, T. 1–5*, Klausdorf/Schwentine [1986–1993].

¹⁴ J. Zdenka, *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten Stadt Danzig*, Bd. 1: 1342–1525, Hamburg 1991; tenże, *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten Stadt Danzig*, Bd. 2: 1526–1792, Hamburg 1989; tenże, *Rats- und Gerichtspatriziat der Altstadt (1377–1792) und der Jungstadt (1387–1454/1455) Danzig*, Hamburg 1991.

¹⁵ Patrz m.in.: M. Otto-Michalska, *Wytworny język inwentarza. O zapisach donacyjnych w „Index librorum qui ex donatione, munificentia et liberalitate philomusorum Bibliothecae Magnifici et Amplissimi Senatus Gedanensis inserti sunt”*, „*Studia Classica et Neolatina*”, t. 16 (2018), s. 173–182.

¹⁶ Na temat początków Biblioteki Rady Miasta Gdańska patrz: M. Welti, *Die Bibliothek des Giovanni Bernardino Bonifacio, Marchese d’Oria 1517–1597. Der Grundstock der Bibliothek Danzig der Polnischen Akademie der Wissenschaften*, Bern 1985. Dzieje Biblioteki w jej pierwszym okresie przedstawione zostały między innymi w: Z. Nowak, *Bibliotheca Senatus Gedanensis 1596–1817*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1..., s. 109–132.

ru finansowego nad placówką, a także utrzymywania właściwego profilu gromadzenia zbiorów. Biblioteka polegać musiała przede wszystkim na stałym dochodzie z kasy miasta, poza tym dodatkowo dysponowała zapisami testamentowymi, pieniężnymi darami, czy też lokatami¹⁷. Taka organizacja nadzoru urzędniczego trwała w pierwszym okresie działalności księżnicy, zakończonym rozpoczęciem procesu przekształceń związanych ze zmieniającą się sytuacją w mieście po II rozbiórze Rzeczypospolitej. Ostatni protobibliotekarz – Michael Groddeck – złożył swój urząd w 1793 roku¹⁸.

Nieocenionym źródłem do poznania efektów pracy Rady Miasta Gdańska, następnie Kolegium Szkolnego i w końcu protobibliotekarzy jest prowadzony od otwarcia Biblioteki inwentarz *Index librorum qui ex donatione, munificentia et liberalitate philomusorum Bibliothecae Magnifici et Amplissimi Senatus Gedanensis inserti sunt* (Inwentarz książek, które w darze i za sprawą hojności oraz szczodrości miłośników muz włączone zostały do Biblioteki Wspaniałej i Najznamienitszej Rady Miasta Gdańska) [sygnatura PAN BG: Cat. Bibl. 1]. Kontynuowany przez kolejnych bibliotekarzy, zaświadcza o nadzorze finansowym sprawowanym nad księżnicą. Jeden z pierwszych wpisów w inwentarzu, zawierający spis książek zakupionych do zbiorów w 1597 roku, rozpoczyna się następującym nagłówkiem: „Spect. Senat. Gedanens. Hos sequentes libros omnes Ex tribus Clarissimorum Virorum fato functorum Dn. Heinrici Lemkij I.V. D. et Vrbis Syndici, M. Alexandri Glaseri Theologi, et M. Casparis Schütij Secretarij, Bibliothecis selectos, sumtuq; publico comparatos Bibliothecae huic publicae dicavit, donavit, consecravit Anno Meßiae cło. Io. XCVII”¹⁹. Rzeczony zakup książek z księgozbiorów zmarłych gdańszczan: prawnika i miejskiego syndyka Heinricha Lemke, teologa Alexandra Glasera i sekretarza miejskiego Caspara Schütza, odbył się dzięki Radzie Miasta, która zezwoliła na takie wydatkowanie miejskich funduszy, następnie zaś przekazała

¹⁷ Jak pisze E. Kizik: „Mieszcząca się w budynku Gimnazjum Biblioteka Rady Miejskiej również większość swoich dochodów zawdzięczała lokowanym na kontach miejskich zapisom testamentowym i darom pieniężnym oprocentowanym z reguły od 4–5 proc., niekiedy kapitał był zabezpieczany na hipotekach [...]. Poza okazjonalnym dofinansowaniem na cele Biblioteki rocznie 100 fl. przyznawała Rada Miejska. Przychody i rozchody Biblioteki były prowadzone w osobnych księgach kasowych, które zachowały się dla drugiej poł. XVII i XVIII wieku”. Por. E. Kizik, *Koszty utrzymania Gimnazjum Akademickiego*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1..., s. 55.

¹⁸ M. Otto, *1780 Protobibliotekarz Michael Groddeck*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 112–113; J. Trzoska, *Groddeck Michał*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 2: G–K, red. Z. Nowak, Gdańsk 1994, s. 116–117.

¹⁹ *Index librorum qui ex donatione, munificentia et liberalitate philomusorum Bibliothecae Magnifici et Amplissimi Senatus Gedanensis inserti sunt*, PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Cat. Bibl. 1, s. [41]: „Najznamienitsza Rada Miasta Gdańska w Roku Pańskim 1597 przekazała, dała i poświęciła owej publicznej Bibliotece te wszystkie wyszczególnione książki wybrane i zakupione za publiczne pieniądze z trzech bibliotek najwspanialszych mężów, zmarłych pana Heinricha Lemkego, doktora obojga praw, magistra Alexandra Glasera, teologa i magistra Caspara Schütza, sekretarza”. Wszystkie wpisy z *Index librorum*... podane w dokładnej transliteracji i tłumaczeniu autorki artykułu.

placówce nabyte pozycje²⁰. Jest to jedyny wpis w inwentarzu świadczący o tym, że zakupy książek początkowo były nadzorowane bezpośrednio przez Radę Miasta Gdańska. Wpływy z kolejnych kilku lat stanowią wyłącznie dary osób prywatnych, takich jak Cordt von Boberth, Bartholomaeus Schachmann, Gerhard Cimmermann, Szymon Teofil Turnovius, czy Ludwik Ajchler²¹.

Dopiero w 1604 roku następuje pierwszy zakup nadzorowany przez Kolegium Szkolne. Urzędujący wówczas bibliotekarz, Daniel Asaricus, w następujący sposób opisał działanie członków tego gremium: „Anno partus salutiferi 1604 die XXIII Junij Ab Ampliſſimis et Conſultiſ. Dnis Gymnasiarchis et Bibliothecae huius Praesidibus digniſ. Dn. Gerhardo Brandesio Praecons. Dn. Barthol. Schachman Dn. Georgio Lisemanno Dn. Ioanne Spehmanno Conſulibus donati ſunt libri ſequentes”²². W zapisie tym dwie kwestie wymagają komentarza. Łaciński czasownik *dono*, użyty na potrzeby określenia czynności wykonanej przez Kolegium z książkami, dosłownie oznacza „dać”, „obdarować” (stąd donacja i donator), w tym kontekście jednak należy tłumaczyć go raczej jako „sprawić”, „zakupić”. Wskazane w spisie pozycje nie zostały bowiem dane, ale zakupione z funduszy miejskich i przekazane do zbiorów. Takie a nie inne użycie czasownika *dono* wiąże się prawdopodobnie z chęcią uhonorowania członków Kolegium. Warto zwrócić uwagę również na fakt, iż burmistrz i rajcy zostali określani rzeczownikiem *gymnasiarcha*, natomiast nie użyto nazwy *Collegium Scholarchale*. Dodać wypada, że nazwa ta nigdy nie pojawia się w inwentarzu.

W początkowych latach działalności Biblioteki Rady Miasta Gdańska zakupy dokonywane z publicznych pieniędzy wpisywane były do inwentarza z podobnym nagłówkiem, informującym o roli scholarchów lub scholarchatu w nabyciu książek. Do 1632 roku bibliotekarze z reguły nie podawali nazwisk członków Kolegium Szkolnego (podany powyżej przykład stanowi jeden z wyjątków od tej zasady). Warto przyjrzeć się bliżej dwóm typowym wpisom – z 1608 i 1618 roku: „Anno Anno cIo Io cIIX. Bibliothecae accesserunt Ex liberalitate Amplissimo-

²⁰ Szerzej na temat tego zakupu patrz: M. Otto, *1597 Pierwsze nabytki Biblioteki*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 12–13; też, *Wytworny język inwentarza...*, s. 175.

²¹ Wzmiankowane donacje są zapisane w *Index librorum...* na stronach: [60], [63–64], [73–75], [81], [85–89]. Szerzej na ich temat: J. Bellwon, *Księgozbiór Ludwika Ajchlera zachowany w zbiorach Biblioteki Gdańskiej*, „Libri Gedanenses”, t. 2/3 (1969), s. 5–33; H. Dzienis, *Gerhard Cimmermann i jego księgozbiór ofiarowany Bibliotece Rady Miasta Gdańska*, „Libri Gedanenses”, t. 33 (2016), s. 5–27; M. Otto, [nota katalogowa], [w:] *Gdańsk protestancki w epoce nowożytnej. W 500-lecie wystąpienia Marcina Lutra*, t. 2: *Katalog*, red. P. Paluchowski, A. Larczyńska, M. Płóciennik, Gdańsk 2017, s. 231; też, *Wytworny język inwentarza...*, s. 176, 179, 180–181; Z. Ratajczak, *Kilka uwag o donatorach Biblioteki Rady Miejskiej Gdańska*, „Libri Gedanenses”, t. 4/5 (1973), s. 31–43.

²² *Index librorum...*, s. [100]: „W roku od narodzenia zbawcy 1604, dnia 23 czerwca, następujące książki zostały dane [scil. zakupione] przez najwspanialszych i najrozsądniejszych panów gimnazjarchów i przełożonych tejże Biblioteki, najgodniejszych pana Gerharda Brandesa prekonsula [scil. burmistrza], pana Bartłomieja Schachmanna, pana Georga Lisemanna, pana Johanna Speymanna konsulów [scil. rajców]”.

rum Dom. Scholarcharum”²³; „Anno CIO IOC XVIII. Mense Aprilis Liberalitate Magnificorum Dominorum Scholarcharum Bibliothecae accesserunt libri veteres ex Bibliotheca Christianj Albinj pie defuncti”²⁴. W obu zapisach znajdujemy podobny zwrot grzecznościowy – podkreślenie *liberalitatem* (tu: hojność; to słowo w podstawowym znaczeniu tłumaczy się jako szlachetność) członków Kolegium oraz użycie rzeczownika scholarcha na określenie urzędników opiekujących się księżnicą. Co ciekawe, nie tylko nie użyto czasownika oznaczającego kupować, czy też innych określeń uwznioślających czynności zarządców placówki, jak: *dico, dono, consecro*, ale – przenosząc podmiot z nabywców na książki – użyto czasownika *accedo* (przybyć, dołączyć, przyłączyć się).

Od 1632 roku w inwentarzu Biblioteki Gdańskiej powszechnie stają się obszernie wpisy, z jednej strony wyliczające nazwiska wszystkich członków scholarchatu, z drugiej natomiast sławiące ich przymioty. Bibliotekarz Peter Lossius w następujący sposób skonstruował nagłówek poprzedzający spis pozycji zakupionych z gdańskiej księgarni Balthasara Andreae: „A^o. Restauratae Salutis CIO IO C XXXII Magnificis Nobilissimis et Amplissimis Dnnis Dn. Valentino a Bodeck Praecos. Praeside Dn. Constantino Ferber Procos. Dn. Eggerto a Kempen Procos. et Proto-Scholarchae Dn. Tidemann Giesen Dn. Eduardo Rudiger Dn. Gualthero Rosenberg Coss. et Scholarchis Amplissimus Reipub. Huius Senatus Hocce Affectus suj et Promptitudinis in Literas iterato extare voluit Monumentum Bibliothecae suae Augmentum Codicibus et Libris selectis e nobilij bibliopolio Balthasaris Andreae literatae memoriae huc translatis”²⁵. Warto zwrócić uwagę, że w zapisie uwzględnieni zostali nie tylko członkowie Kolegium Szkolnego (jeden z burmistrzów i trzech rajców), ale również dwaj kolejni urzędujący burmistrzowie. W skład samego Kolegium, jak wynika z wpisu, wchodził jeden protoscholarcha i trzech scholarchów. Co ciekawe, Lossius podał, że to cała Rada Miasta Gdańska pragnęła pozostawić po sobie pamiątkę przez uzupełnienie zbiorów Biblioteki²⁶. Można zatem założyć, że – przynajmniej w przypadku większych nabytków – Ko-

²³ Tamże, s. [124]: „W roku 1608 dzięki hojności najwspanialszych panów scholarchów do Biblioteki przybyły”.

²⁴ Tamże, s. [169]: „W roku 1618, 18 kwietnia, dzięki hojności najbardziej wielkodusznych panów scholarchów, do Biblioteki przybyły stare książki z biblioteki świętej pamięci Christiana Albina”.

²⁵ Tamże, s. [191]: „W roku odnowienia zbawienia 1632, za sprawą najbardziej wielkodusznych, najszlachetniejszych i najwspanialszych panów pana Valentina a Bodeck, prekonsua i przewodniczącego [scil. Kolegium Szkolnego], pana Constantina Ferbera, prokonsula, pana Eggerta a Kempen, prokonsula i protoscholarchy, pana Tiedemanna Giesego, pana Eduarda Rudigera, pana Gwaltera Rosenberga, konsulów i scholarchów, najwspanialsza Rada tegoż miasta, wiedzioną ową żądzą i skłonnością do studiowania książek, zapagnęła postawić sobie pomnik poprzez włączenie do zbiorów swojej Biblioteki wybranych ze sławnej księgarni Balthasara Andreae rękopisów i książ przekazanych tu dla pamięci o literaturze”.

²⁶ Szerzej o uzupełnianiu księgozbioru Biblioteki jako pewnego rodzaju formy nieśmiertelnienia siebie samego i własnych zasług patrz: M. Otto, *Wytworny język inwentarza...*, s. 175.

legium posiadało prawo do ich opiniowania, zgodę jednak wydać musieli wszyscy rajcy.

W 1656 roku pojawił się pierwszy wpis w bibliotecznym inwentarzu, w którym wspomniano z imienia i nazwiska oraz pełnionej funkcji protobibliotekarza – drugiego z kolei, czyli Adriana Engelcke: „A. C. MDCLVI Ex Munificentia Magnificorum Dnn. Scholarcharum Dn. Adriani Von der Linden Prae-Coss. Senioris & Proto-Scholarchae Dn. Nicolai a Bodeck Oeconomiae Praefecti supremi Dn. Adriani Engelken Bibliothecae Praefecti supremi Dn. Joachimi Schraderi Aerarij Scholarchalis Praefecti supremi Coss. Bibliothecae Publicae accesserunt Libr. Seqq”²⁷. Jak wynika z zapisu Georga Neufelda, w latach pięćdziesiątych XVII wieku podział obowiązków w Kolegium Szkolnym miał swoje odzwierciedlenie w nazewnictwie kolejnych stanowisk: Adrian von der Linde, jako burmistrz, dzierżył zatem urząd protoscholarchy, Nicolaus Bodeck protoekonoma, Adrian Engelcke protobibliotekarza, natomiast Joachim Schrader scholarchy pomocniczego w funkcji skarbnika. Jakkolwiek von der Linde określony został tytułem protoscholarchy, to kolejni członkowie Kolegium używali dla swych urzędów nazw pozbawionych przedrostka *proto-* : *praefectus*, czyli w tym przypadku nadzorca, przełożony, opiekun. Stąd *praefectus supremus Bibliothecae* jako zamienna nazwa dla urzędu protobibliotekarza.

Dla nazwy protobibliotekarz zamiennym określeniem był również kurator Biblioteki. W ten sposób określony został Christian Schröder w inwentarzowym wpisie z 1671 roku: „Aere publico & Autoritate Magnific. Generos. & Ampliss. Dnn. Scholarcharum Dn. Adriani von der Linde, ProCos. & ProtoSchol. Dn. Johannis Kratzer Cos. & Scholarchae, Dn. Benjamin Engelken, Cos. & Scholarchae Dn. Christianus Schröder, Cos. Scholarcha & Curator Bibliothecae Sequentes libros coëmi & in Pub. Gymnasij Bibliothecam inferri fecit. Anno 1671 [die] 27 Octob”²⁸. W zapisie zwracają uwagę jeszcze dwie kwestie. Po pierwsze, w odróżnieniu od cytowanych powyżej zapisów, nabywanie książek do zbiorów zostało określone wprost kupnem (*coëmo* – skupować) za pieniądze publiczne (*aes publicum*), po drugie natomiast sprawcą owej czynności jest nie całe Kolegium Szkolne, ale sam protobibliotekarz, działający z upoważnienia pozostałych członków scholarchatu. Stopniowo na pierwszy plan

²⁷ *Index librorum...*, s. [456]: „W 1656 roku następujące książki przybyły do Biblioteki za sprawą szczydrości najbardziej wielkodusznych panów scholarchów, pana Adriana von der Linden, prekonsua seniora i protoscholarchy, pana Nicolausa a Bodeck ,ekonoma, pana Adriana Engelckego, najwyższego przełożonego Biblioteki, pana Joachima Schradera, najwyższego przełożonego nad funduszami scholarchatu, konsułów”.

²⁸ Tamże, s. [465]: „Dnia 27 października 1671 roku za publiczne pieniądze i zgodnie z wolą najbardziej wielkodusznych, najszlachetniejszych i najwspanialszych panów scholarchów, pana Adriana von der Linde, prokonsula i protoscholarchy, pana Johanna Kratzera, konsula i scholarchy, pana Beniamina Engeke, konsula i scholarchy, pan Christian Schröder, konsul, scholarcha i kurator Biblioteki, sprawił, że następujące książki zostały kupione i dołączone do zbiorów Biblioteki publicznego gimnazjum”.

zaczynała się zatem wysuwać rola protobibliotekarza. We wpisie z 1690 roku czytamy: „Eodem Anno illuxit etiam liberalis erga Bibliothecam affectus Viri Per-Illustris, Magnifici, Maximeq; Strenui Dn. Io. Ernesti Schmieden S. R. M. Burggrabj, Cos. item Camerarij, Scholarchae et Supremi Bibliothecae Inspectoris, quo feliciter accurante publico aere coëemptum est, Opus Novum Gabrielis Bucelini”²⁹. Zakup wzmiankowanego dzieła byłby zatem zasługą tylko i wyłącznie inspektora biblioteki (czyli protobibliotekarza), który spożytkował nań pieniądze publiczne. Brak jest informacji o konsultacji nabytku z pozostałymi członkami scholarchatu.

Na stronach niniejszego artykułu wielokrotnie padało słowo protobibliotekarz. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że na kartach bibliotecznego inwentarza termin ten pojawił się dopiero w 1694 roku. Wówczas to bibliotekarz Johann Christoph Rosteuscher poczynił następującą wzmiankę: „Anno M DC XCIV. Ae. R. accurante ac benevole indulgente, Viro Magnifico, Generoso, Maxime Strenuo, Dno Daniele Schlieff, Cos. Aerarij Praefecto Seniore, Scholarcha et Proto-Bibliothecario, de Spectatissimis hisce muneribus pridem praeclarissime merito, in usum Bibliothecae hujus aere publico coempti cesserunt Libri sequentes”³⁰.

W XVIII wieku stopniowo zaczynają tracić na popularności długie, wymyślne konstrukcje sławiące przymioty urzędników miejskich i wyliczające wszystkich członków Kolegium Szkolnego. W bibliotecznym inwentarzu częściej pojawiają się wpisy charakteryzujące się większą prostotą oraz wskazujące na rolę jedynie protobibliotekarza w staraniach w powiększanie zasobów Biblioteki Gdańskiej. Przykładem jest poniższy z 1722 roku – wyjątkowo lakoniczny: „Anno ∞IÖCCXXII. Mense Septembr. Magnificus Dominus Proto-Bibliothecarius, et reliqua, Gottfried Bentzmann titulo emti intulit”³¹. W zapisie tym uderza – tak kontrastujące z wcześniejszymi wyliczeniami pełnionych urzędów – określenie *et reliqua*, tożsame z *et caetera* (i tak dalej).

Zadania Kolegium Szkolnego w kwestii zarządzania finansami Biblioteki Rady Miasta Gdańska nie ograniczały się do zakupów, ale obejmowały również nadzór nad przeprowadzaniem aukcji dubletów. Po raz pierwszy nastąpiło to w 1632 roku, a spis wyselekcjonowanych do sprzedaży książek bibliotekarz Peter Lossius

²⁹ Tamże, s. [551]: „W tym samym roku zajaśniała hojna miłość wobec Biblioteki męża najznamienitszego, wielkodusznego, najbardziej przedsiębiorczego, pana Johanna Ernsta Schmiedena, burgrabiego królewskiego, konsula i camerariusza, scholarchy i najwyższego inspektora Biblioteki, za której sprawą szczęśliwie zakupione zostało z publicznych pieniędzy nowe dzieło Gabriela Bucelina”.

³⁰ Tamże, s. [558]: „W 1694 roku, dzięki temu, że wielkoduszny mąż, szlachetny i najbardziej przedsiębiorczy pan Daniel Schlieff, konsul, skarbnik senior, scholarcha i protobibliotekarz, już wcześniej najbardziej zasłużony na owych najznamienitszych stanowiskach, dołożył starań i łaskawie zatroszczył się, aby udało się kupić za publiczne pieniądze, na użytek tej Biblioteki następujące książki”.

³¹ Tamże, s. [614]: „W miesiącu wrześniu roku 1722 wielkoduszny pan protobibliotekarz itd. Gottfried Bentzmann zarządził, aby zakupić”.

zamieścił w inwentarzu³². Jak czytamy: „Anno CIO IO CXXXII. Mense Augusto, Ampliss. Scholarchatus Incltyi hujus Gymnasij Cum intelligeret e Bibliotecis veteribus huc translatis numerum librorum unius eiusdemq; editionis crevisse saepius, ut non minus numero, quam decoro et delectus consuleret, inq; locum illorum selectos, ac novos comparare, posset, communibus suffragiis sequentes libros dividendos censuit statuitq;”³³ Oczywiście należy założyć, że to nie Kolegium wybierało książki na sprzedaż, ale bibliotekarz, natomiast scholarchat wybór ten zaopiniował oraz – jak można sądzić – zarządził samo przeprowadzenie aukcji.

Na koniec rozważań wynikających z lektury pierwszego inwentarza Biblioteki Gdańskiej warto przytoczyć jeszcze jeden wpis – z 1680 roku: „Anno 1680. Viris Magnificis, Dn. Adriano de Linda, Praeconsule ac Protoscholarcha, deniq; (mortuo Dn. Engelcken) Bibliothecae Curatore, Dn. Ioanne Kratzero, Consule, Dn. Iohanne Ernesto Schmieden, Consule, Scholarchis, ex auctione Bibliothecae Regiomontanae, sequentes libri, aere publico comparabantur”³⁴. Jak wynika z zapisu, w przypadku śmierci urzędującego protobibliotekarza, zanim został wybrany następny, funkcję tę pełnił burmistrz, łącząc ją ze sprawowaniem urzędu protoscholarchy.

Protobibliotekarzy nadzorujących Bibliotekę Rady Miasta Gdańska wybierano spośród członków Rady. Rajcami byli przede wszystkim przedstawiciele bogatych patrycjuszowskich rodów (choć *homo novus* zarówno w szeregach rajców, jak i w gronach burmistrzów i protobibliotekarzy był Johann Gottfried von Diesseldorff, wcześniejszy profesor w Gdańskim Gimnazjum Akademickim). Po dwóch przedstawicieli na tym urzędzie wprowadziły rody Schumannów (Gabriel Schumann był pierwszym protobibliotekarzem; po latach funkcję tę objął jego krewny – Salomon Gabriel), Engelcków (bracia Adrian i Benjamin), Schröderów (Christian i Christian Gabriel) i Grodecków (Abraham i Michael). Opiekunowie Biblioteki wykonywali obowiązki z różnym zaangażowaniem: niektórzy w pełni poświęcali się swoim zadaniom, nierzadko wychodząc z różnymi inicjatywami, jak np. zaprowadzenie katalogu rzeczowego zbiorów, inni z kolei ograniczali się do nadzorowania pracy bibliotekarzy książnicy.

³² Szerzej na temat owej aukcji patrz: M. Otto, 1632 *Pierwsza aukcja dubletów*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 22–23.

³³ *Index librorum...*, s. [185]: „W miesiącu sierpniu roku 1632, ponieważ najwspanialszy scholarchat tegoż sławetnego Gimnazjum stwierdził, że wzrasta liczba książek ze starych bibliotek przekazanych tu częściej niż w jednym egzemplarzu, postanowił, aby wybór był nie mniejszy i w liczbie, i w ozdobie; zatem, aby mógł do tegoż miejsca nabyć wybrane i nowe książki, postanowi i zarządził, że należy, zgodnie ze wspólnym wyborem, sprzedać następujące książki”.

³⁴ Tamże, s. [523]: „W 1680 roku następujące książki zostały zakupione z publicznych pieniędzy podczas aukcji zbiorów Biblioteki Królewskiej, przez wielkodusznych mężów pana Adriana de Linda, prekonsula i protoscholarchę, a także (w związku ze śmiercią pana Engelckego) kuratora Biblioteki, pana Johanna Kratzera, konsula, pana Johanna Ernsta Schmiedena, konsula, scholarchów”.

Tabela 1³⁵. Gdańscy protobibliotekarze od połowy XVII do końca XVIII wieku

Nazwisko	Daty życia	Daty sprawowania urzędu
Schumann, Gabriel	1595–1654	1654
Engelcke, Adrian	1605–1661	1655–1661
Schrader, Joachim	1605–1662	1661–1662
Engelcke, Benjamin	1610–1680	1662–1665
Schröder, Christian	1626–1701	1665–1677
Engelcke, Benjamin		1677–1680
Schmieden, Johann Ernst	1626–1707	1681–1692
Schlieff, Daniel	1632–1711	1692–1706
Reyger, Gottfried	1639–1717	1706–1717
Diesseldorff, Johann Gottfried von	1668–1745	1717–1720
Schumann, Salomon Gabriel	1665–1729	1720–1722
Bentzmann, Gottfried	1665–1734	1722–1723
Groddeck, Abraham	1673–1739	1723–1730
Rosenberg, Albrecht	1675–1749	1730–1749
Ferber, Johann Siegmund	1672–1751	1749–1751
Bömel, Georg Simon von	1688–1755	1751–1752
Schröder, Christian Gabriel	1692–1762	1752–1753
Broen, Johann Hieronymus	1703–1774	1753–1774
Wolff, Samuel	1717–1780	1774–1780
Groddeck, Michael	1731–1800	1780–1793

Jako pierwszy urząd protobibliotekarza objął Gabriel Schumann (1595–1654) (il. 3). Nie wiadomo, w którym roku został powołany na stanowisko, prawdopodobnie nie dzierżył go zbyt długo, skoro nie pojawia się w zestawieniu opracowanym przez M.Ch. Hanow³⁶. Nie zachowały się też żadne informacje, jakoby wykazywał się większymi inicjatywami podczas sprawowania tego urzędu³⁷. Następca Schumanna był Adrian Engelcke (1605–1661). Należał do tych protobibliotekarzy, którym zależało na poprawie funkcjonowania Biblioteki. Zauważywszy, iż księgozbiór jest już znaczny, w związku z czym trudno się w nim poruszać korzystając jedynie z bibliotecznego inwentarza, zajął się opracowaniem katalogu rzeczowego – do dziś zachowanego w rękopisie pod tytułem *Catalogus universalis*

³⁵ Wszystkie tabele stanowią opracowanie własne wykonane na podstawie cytowanej bibliografii (głównie prac J. Zdrenki i D. Weichbrodt).

³⁶ Por. przypis 6 i 8.

³⁷ Szerzej na temat Schumanna patrz: M. Otto, 1654 *Protobibliotekarz. Gabriel Schumann*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 38–39; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 4, s. 252–255; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 302 (tam też wcześniejsza bibliografia).

Bibliothecae Senatus Gedanensis in suas classes distributus Anno M. D. C. LIX (sygnatura PAN BG: Cat. Bibl. 7)³⁸. Jako trzeci, na stanowisko protobibliotekarza został powołany Joachim Schrader (1605–1662). Ów patrycjusz miał bezpośredni udział w powiększaniu zasobu książnicy, albowiem to dzięki jego usilnym staraniom do zbiorów Biblioteki trafiła tak zwana *Bibliotheca Engelckeniana*, czyli książki kupowane przez następnych kilkadziesiąt lat z legatu pozostawionego przez Adriana Engelcke³⁹. Po śmierci Schradera urząd protobibliotekarza objął Benjamin Engelcke (1610–1680) (il. 4). Brat Adriana, równocześnie pełnił funkcję kuratora wspomnianej *Bibliotheca Engelckeniana*, a także nie tylko nadzorował, ale i osobiście przeprowadzał zakupy nowych zbiorów podczas aukcji w Gdańsku i Królewcu⁴⁰.

Kolejnym protobibliotekrzem został Christian Schröder (1626–1701) (il. 5). Podobnie jak braciom Engelcke, Schröderowi również zależało na jak najlepszej kondycji Biblioteki Gdańskiej. Jednak w odróżnieniu od poprzedników nie skupił się na powiększaniu księgozbioru, ale na zapewnieniu placówce najlepszych warunków do działania poprzez sprawienie nowych mebli bibliotecznych. Jego inicjatywie książnica zawdzięczała również uporządkowanie zbiorów przyrodniczych, czyli różnorakich naturaliów⁴¹. Po Schröderze stanowisko protobibliotekarza ponownie objął Benjamin Engelcke, po śmierci którego opiekę nad Biblioteką powierzono Johannowi Ernestowi Schmiedenowi (1626–1707) (il. 6). Schmieden zadbał o poszerzanie zbiorów bibliotecznych, przekazując placówce własny księgozbiór. Dodatkowo za czasów sprawowania przez niego opieki nad książnicą wydano pierwszy drukowany regulamin Biblioteki (mógł mieć wpływ na jego ostateczny kształt jako bezpośredni przełożony urzędującego bibliotekarza)⁴². Następ-

³⁸ A. Englecke w swoim katalogu podzielił zbiory Biblioteki Rady Miasta Gdańska na 12 działów rzeczowych; szerzej na jego temat patrz: M. Madeja-Grzyb, *1655 Protobibliotekarz Adrian Engelcke*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 40–41; Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa...*, s. 148–149; E. Ogonowska, *Engelke (Engelcke) Adrian*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1: A–F, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992, s. 389; Z. L. Pszczółkowska, dz. cyt., s. 53–54; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 151; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 183 (tam też wcześniejsza bibliografia).

³⁹ Szerzej na temat Schradera patrz: M. Otto, *1661 Protobibliotekarz Joachim Schrader*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 44–45; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 457; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 291 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴⁰ Szerzej na temat Engelkego patrz: M. Otto, *1662 Protobibliotekarz Benjamin Engelcke*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 46–47; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 151; s. 151; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 184 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴¹ Szerzej na temat Schrödera patrz: D. Kaczor, *Christian Schröder*, [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów...*, s. 215–217; Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa...*, s. 148; M. Otto, *1665 Protobibliotekarz Christian Schröder*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 48–49; Z. L. Pszczółkowska, dz. cyt., s. 54; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 4, s. 220–221; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 292 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴² Szerzej na temat Schmiedena patrz: D. Kaczor, *Johann Ernst Schmieden*, [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów...*, s. 222–225; S. Lis, *1681 (2) Protobibliotekarz Johann Ernest Schmieden*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 58–59; Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa...*, s. 148; 149; K. Podlaszewska, *Schmieden Jan Ernest*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4: R–Ż,

cą Schmiedena został Daniel Schlieff (1632–1711) (il. 7). Podobnie jak Schröder, jako nowy protobibliotekarz zaangażował się w proces poprawy warunków lokalowych ksiąźnicy; osobiście nadzorował powiększanie pomieszczeń placówki poprzez dodanie do nich auli służącej wcześniej jako *auditorium anatomicum*. Zanim podpadły na zdrowiu Schlieff zrezygnował ze stanowiska, dowiódł swej hojności przekazując kwotę 1200 florenów na zakup kolejnych książek⁴³. Następca Schlieffa na stanowisku protobibliotekarza, Gottfried Reyger (1639–1717) (il. 8), podobnie jak Schmieden przekazał nadzorowanej instytucji w darze własny księgozbiór⁴⁴.

Następnym protobibliotekarzem został Johann Gottfried von Diesseldorff (1668–1745) (il. 8). Jego nominacja była o tyle niezwykła, że – w odróżnieniu od swych poprzedników i następców – początkowo poświęcił się karierze naukowej, dopiero później zaś urzędniczej. Jako protobibliotekarz nie wślawił się jednak niczym wybitnym⁴⁵. Następca von Diesseldorffa był Salomon Gabriel Schumann (1665–1729), drugi członek tego rodu na tym stanowisku. Jego służba w roli opiekuna Biblioteki Gdańskiej trwała niedługo, w związku z czym nie wykazał się żadnymi większymi zasługami⁴⁶. Następnym protobibliotekarzem został Gottfried Bentzmann (1665–1734) (il. 9). Podczas krótkiej kadencji żywo interesował się pomnażaniem zasobu ksiąźnicy, zabiegając o darowizny wśród członków własnej rodziny – dzięki temu do zbiorów Biblioteki trafiły księgi z legatu jego pasierba, Johanna Ludwiga Gützlaffa⁴⁷. Bentzmanna zastąpił Abraham Groddeck (1673–1739). Podobnie jak trzech jego poprzedników, stanowisko opuścił gdy zo-

red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 163–164; Z. L. Pszczółkowska, dz. cyt., s. 54; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 4, s. 183; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 286–287 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴³ Szerzej na temat Schlieffa patrz: Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa...*, s. 148; M. Otto, 1692 *Protobibliotekarz Daniel Schlieff*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 70–71; Z. L. Pszczółkowska, dz. cyt., s. 54; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 459; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 279 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴⁴ Szerzej na temat Reygera patrz: Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa...*, s. 148; M. Otto, 1706 *Protobibliotekarz Gottfried Reyger*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 78–79; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 393; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 262–263 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴⁵ Szerzej na temat von Diesseldorffa patrz: S. Kościelak, *Johann Gottfried von Diesseldorff*, [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów...*, s. 240–242; Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa...*, s. 148–149; M. Otto, 1717 *Protobibliotekarz Johann Gottfried von Diesseldorff*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 82–83; Z. L. Pszczółkowska, dz. cyt., s. 54; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 132; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 177 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴⁶ Szerzej na temat Schumanna patrz: S. Kościelak, *Salomon Gabriel Schumann*, [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów...*, s. 242–243; M. Otto, 1720 *Protobibliotekarz Salomon Gabriel Schumann*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 84–85; Z. L. Pszczółkowska, dz. cyt., s. 54; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 4, s. 252–255; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 302 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴⁷ Szerzej na temat Bentzmanna patrz: D. Kaczor, *Gottfried Bentzmann*, [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów...*, s. 243–245; M. Otto, 1722 *Protobibliotekarz Gottfried Bantzmann*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 86–87; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 47; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 159 (tam też wcześniejsza bibliografia).

stał powołany na burmistrza, jednak z księżnicą związał się na dłużej. Dbał o zapewnienie Bibliotece większych zasobów finansowych i rzeczowych, w związku z czym za czasów jego kurateli placówka zyskała środki finansowe oraz liczne książki подарowane m.in. przez historyka Gottfrieda Lengnicha oraz rajcę Johana Benjamina Engelkego⁴⁸.

Kolejnym protobibliotekarzem został Albrecht Rosenberg (1675–1749). Również on dbał o powiększanie zasobów finansowych Biblioteki Rady Miasta Gdańska, a także zabiegał, aby powrócił zarzucony w poprzednich latach zwyczaj obdarowywania placówki autorskimi egzemplarzami książek przez miejscowych naukowców. W ten sposób księżnica otrzymała m.in. dzieła przyrodnika Jacoba Theodora Kleina. Za czasów Rosenberga znacznie powiększyła się również kolekcja dzieł sztuki, albowiem Biblioteka wzbogaciła się o portrety gdańskich uczonych Johanna Petra Tietza, Lorenza Eichstaedta, Christopha Behra i Johana Adama Kulmusa⁴⁹. Po śmierci Rosenberga na stanowisko protobibliotekarza powołano Johanna Siegmunda Ferbera (1672–1751). Wówczas nastąpił okres pewnego rodzaju stagnacji, w bibliotecznym inwentarzu zanotowano – zwłaszcza w pierwszych latach – niewiele wpływów. Sam Ferber powiększył kolekcję portretów, przekazując księżnicy własny portret oraz obraz krewnego – biskupa warmińskiego Maurycego Ferbera. Drugi z tych obrazów znajduje się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Gdańsku, pierwszy natomiast pozostaje w PAN Bibliotece Gdańskiej⁵⁰.

Następnym protobibliotekarzem został Georg Simon von Bömeln (1688–1755). Za jego czasów do bibliotecznych zbiorów trafiły księgi oraz legat pozostawiony przez Carla Ernsta Nimsgarda⁵¹. Jako następny obowiązek opiekuna Biblioteki Rady Miasta Gdańska wypełniał Christian Gabriel Schröder (1692–1762) (il. 11). Jego główną zasługą stał się nadzór nad urządzeniem sali niegdyś pełniącej rolę *auditorium anatomicum*, aby w pełni mogła służyć jako miejsce przechowywania zbiorów bibliecznych. Prace te zostały sfinansowane z legatu

⁴⁸ Szerzej na temat Groddecka patrz: S. Kościelak, *Abraham Groddeck*, [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów...*, s. 245–246; M. Otto, 1723 *Protobibliotekarz Abraham Groddeck*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 88–89; Z. L. Pszczółkowska, dz. cyt., s. 54; J. Trzaska, *Groddeck Abraham*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 2..., s. 112–113; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 5, s. 55; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 207–208 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁴⁹ Szerzej na temat Rosenberga patrz: Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa...*, s. 148–149; M. Otto, 1730 *Protobibliotekarz Albrecht Rosenberg*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 92–93; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 397; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, 1989, s. 267 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁵⁰ Szerzej na temat Ferbera patrz: M. Otto, 1749 *Protobibliotekarz Johann Siegmund Ferber*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 96–97; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 168–169; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, 1989, s. 190 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁵¹ Szerzej na temat von Bömeln patrz: M. Otto, 1751 *Protobibliotekarz Georg Simon von Bömeln*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 98–99; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1, s. 70; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 167–168 (tam też wcześniejsza bibliografia).

wspomnianego wyżej Nimsgrada⁵². Następcą Schrödera został Johann Hieronymus Broen (1703–1774). Kontynuował on dzieło swego poprzednika, nadzorując prace związane z organizacją przestrzeni w piątej sali Biblioteki. Równocześnie prężnie zabiegał o poszerzanie zasobów księżnicy, m.in. śledząc zagraniczny rynek aukcji księgarskich oraz uporządkował katalogi zbiorów Bibliotheca Engelckeniana⁵³. Po śmierci Broena stanowisko protobibliotekarza powierzono Samuelowi Wolffowi (1717–1780) (il. 12). Podczas urzędowania Wolffa placówka otrzymała dar składający się z księgozbioru zmarłego bibliotekarza i profesora Gdańskiego Gimnazjum Michaela Christoph'a Hanowa oraz wzbogaciła się o zbiór numizmatów i numizmatyczny księgozbiór oraz legat pieniężny zapisany testamentem Gottfrieda Schwartza⁵⁴. Ostatnim protobibliotekarzem Biblioteki Rady Miasta Gdańska był Michael Groddeck (1731–1800). Za jego czasów działalność księżnicy wchodzi w okres wyraźnej stagnacji; świadectwem jest inwentarz *Index librorum...*, w którym wpisy kolejnych książek raptownie urywają się w 1782 roku⁵⁵.

Wszyscy protobibliotekarze nadzorujący Bibliotekę Rady Miasta Gdańska – co oczywiste – byli gdańszczanami z pochodzenia i odebrali staranne wykształcenie, w tym studiując na zagranicznych uniwersytetach. Za wyjątkiem Benjamina Engelcke i Johanna Gottfrieda von Diesseldorffa każdy rozpoczął naukę w Gdańskim Gimnazjum Akademickim – von Diesseldorff najpierw uczył się w gimnazjum w Toruniu, następnie przeniósł się do Gdańska, z kolei Engelcke zaczął kształcić się w Królewcu. Jednak mimo braku wpisu nazwiska tego drugiego w księdze immatrykulacyjnej, prawdopodobne jest, że mógł uczęszczać na tamtejsze zajęcia. Przede wszystkim uczniem gdańskiej szkoły był jego starszy brat Adrian Engelcke; poza tym Peter Krüger, który był gimnazjalnym profesorem i mentorem Jana Heweliusza, prawdopodobnie wywarł wpływ również na młodszego Engelckiego. Zaszczepił w Benjaminie zainteresowanie dziełem Galileusza, czego

⁵² Szerzej na temat Schrödera patrz: *Christian Gabriel Schröder (von Schröder)*, [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów...*, s. 256; M. Otto, 1752 *Protobibliotekarz Christian Gabriel Schröder*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 100–101; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 4, s. 220–221; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 292–293 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁵³ Szerzej na temat Broena patrz: Z. Nowak, *Michała Krzysztofa Hanowa...*, s. 149–150; M. Otto, 1753 *Protobibliotekarz Johann Hieronymus Broen*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 102–103; Z. L. Pszczółkowska, dz. cyt., s. 56; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 1; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 175 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁵⁴ Szerzej na temat Wolffa patrz: D. Kaczor, *Samuel Wolff*, [w:] *Poczet sołtysów, burmistrzów...*, s. 240–242; M. Otto, 1774 (1) *Protobibliotekarz Samuel Wolff*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 86–87; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 5, s. 247; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 325–326 (tam też wcześniejsza bibliografia).

⁵⁵ Szerzej na temat Groddecka patrz: M. Otto, 1780 *Protobibliotekarz Michael Groddeck*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 112–113; J. Trzoska, *Groddeck Michał...*, s. 116–117; D. Weichbrodt, dz. cyt., Bd. 5, s. 55; J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, s. 209–210 (tam też wcześniejsza bibliografia).

Tabela 2. Miejsca studiów uniwersyteckich protobibliotekarzy

Nazwisko	Gdańsk	Toruń	Królewiec	Frankf. n. O	Lipsk	Jena	Altdorf	Strassburg
Schumann, Gabriel	x				x			
Engelcke, Adrian	x					x	x	
Schrader, Joachim	x		x					
Engelcke, Benjamin			x				x	x
Schröder, Christian	x		x					
Schmieden, Johann Ernest	x		x					x
Schlieff, Daniel	x		x					
Reyger, Gottfried	x		x					x
Diesseldorff, Johann Gottfried von	x	x		x	x			
Schumann, Salomon Gabriel	x				x			
Bentzmann, Gottfried	x		x	x				
Groddeck, Abraham	x		x		x			
Rosenberg, Albrecht	x							
Ferber, Johann Siegmund	x							
Bömeln, Georg Simon von	x							
Schröder, Christian Gabriel	x							
Broen, Johann Hieronymus	x							
Wolff, Samuel	x		x					
Groddeck, Michael	x				x			

dowodzi udział gdańszczyzanina w przygotowaniu wydania tłumaczenia na język łaciński *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*⁵⁶.

Dla niemal połowy przyszłych protobibliotekarzy kolejnym krokiem w nauce, po ukończeniu Gdańskiego Gimnazjum, były studia na Uniwersytecie w Królewcu. Albertyna stanowiła często pierwszy wybór dla młodzieży z Pomorza i Prus Królewskich, a także dla młodych gdańszczyzan⁵⁷. W szeregach studentów uczelni nad Pregolą znaleźli się (w kolejności chronologicznej): Joachim Schrader, Ben-

⁵⁶ B. Bieńkowska, *From Negation to Acceptance. The Reception of the Heliocentric Theory in Polish Schools in the 17th and 18th Centuries*, [w:] *Reception of Copernicus Heliocentric Theory*, ed. J. Dobrzycki, s. 107–108.

⁵⁷ Szerzej na temat studentów Albertyny z terenów gdańskich patrz: Z. Nowak, *Gdańszczyzanie na studiach w Królewcu w XVI i XVII wieku*, „Rocznik Gdanski”, R. 57 (1997) z. 2, s. 121–134.

Kilonia	Getynga	Franeker	Rostock	Wittenberga	Gießen	Lejda	Utrecht	Siena
					x	x		x
			x					
		x				x		
				x		x	x	
			x			x		x
						x		
								x
								x
		x						
x								
						x		
				x		x		
						x		
						x		
	x							

jamin Engelcke, Christian Schröder, Johann Ernst Schmieden, Daniel Schlieff, Gottfried Reyger, Gottfried Bentzmann, Abraham Groddeck i Samuel Wolff. Popularność Albertyny utrzymywała się przez cały okres trwania urzędu protobibliotekarza – studiowali tam kuratorzy Biblioteki Rady Miasta Gdańska zarówno w XVII, jak i XVIII wieku.

Nie tylko dla młodych gdańszczan okres studiów był często najlepszą, o ile nie jedyną okazją, aby udać się w podróż za granicę. Młodzież zwykle kierowała się do miast niemieckich, studiując na tamtejszych uczelniach. Protobibliotekarze odebrali wykształcenie na uniwersytetach we Frankfurcie nad Odrą (von Diesseldorff i Bentzmann), Lipsku (Gabriel i Salomon Gabriel Schumannowie, von Diesseldorff, Abraham i Michael Groddckowie), Jenie (Adrian Engelcke), Altdorfie (Adrian i Benjamin Engelcke), Strasburgu (Benjamin Engelcke, Schmieden i Reyger),

Tabela 3. Urzędy sprawowane przez protobibliotekarzy

Nazwisko	Ordynek	Kwartal	Kwatermistrz	Sekretarz	Ławnik	Subsyndyk
Schumann, Gabriel	III; 1626				1630	
Engelcke, Adrian					1639	
Schrader, Joachim					1646	
Engelcke, Benjamin	III; 1645				1646	
Schröder, Christian		W 1653			1659	1653
Schmieden, Johann Ernst		K 1657	1659		1661	
Schlieff, Daniel		W 1661			1666	
Reyger, Gottfried		K 1673	1683		1689	
Diesseldorff, Johann Gottfried von					1700	
Schumann, Salomon Gabriel		K 1693	1700		1704	
Bentzmann, Gottfried		W 1694	1701		1705	
Groddeck, Abraham				1699	1712	
Rosenberg, Albrecht				1700		1703
Ferber, Johann Siegmund		W 1705			1709	
Bömeln, Georg Simon von		W 1716			1722	
Schröder, Christian Gabriel				1719	1736	1733
Broen, Johann Hieronymus					1735	
Wolff, Samuel		W 1747	1754		1757	
Groddeck, Michael				1759	1762	
W – Wysoki; K – Kogi						

Kilonii (Ferber), Getyndze (Michael Groddeck), Rostocku (Schrader i Schlieff), Wittenberdze (Schmieden i Christian Gabriel Schröder) oraz Gießen (Gabriel Schumann). Studiowano również w holenderskiej Lejdzie (Gabriel Schumann, Christian i Christian Gabriel Schröderowie, Schmieden, Schlieff, Reyger, von Bömeln, Broen i Wolff), Franeker (Christian Schröder i Rosenberg) i Utrechcie (Schmieden). Natomiast czterech zdecydowało się na studia w włoskiej Sienie: Gabriel i Salomon Gabriel Schumannowie, Schlieff i Bentzmann⁵⁸.

Dla każdego z przyszłych protobibliotekarzy zagraniczne studia były ostatnim etapem edukacji. Uzyskawszy wykształcenie akademickie i odbywszy podróż

⁵⁸ Informacje przejęte przede wszystkim za: J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, passim.

Syndyk	Konsenior	Senior	Rajca	Sędzia	Burmistrz	Burgrabia	Kamlarz
			1633	1634			1643
		1653	1645	1648			1660
	1652		1654	1657			
	1654	1655	1662	1666		1667	
			1661	1665	1677	1683; 1690	
	1673		1677	1678	1692	1689; 1694; 1698; 1703; 1704; 1705	
	1677		1678	1681-1707			
			1696	1699		1716	
		1704	1707	1712	1720	1714; 1717; 1720; 1727; 1730; 1740	
	1709		1710	1716	1722	1721	
		1710	1712	1717	1723	1726; 1729	
			1716	1720	1730	1725	
1709			1718	1721			
			1718			1724; 1728; 1731; 1736	
	1728	1730	1742	1741; 1742		1747; 1751	
			1746	1747	1754	1750; 1757; 1759	
			1748	1750			
			1763	1768	1775		
	1776	1778	1780	1784			

naukową młodzieńcy wracali do rodzinnego miasta, aby tam oddać się służbie urzędniczej. Wyjątek stanowi von Diesseldorff, który początkowo – jak już zostało wspomniane – poświęcił się karierze naukowej i nauczycielskiej.

Analizując urzędy, jakie obejmowali gdańszczanie powoływani na stanowisko kuratorów Biblioteki Rady Miasta Gdańska, można stwierdzić, że udział w pracach Kolegium Szkolnego traktowany był jako zajęcie prestiżowe i odpowiedzialne, które przypadało w udziale zasłużonym urzędnikom. Wśród protobibliotekarzy znajdowało się bowiem dwóch kamlarzy⁵⁹ (Gabriel Schumann i Adrian

⁵⁹ Kamlarz był jednym z bardziej odpowiedzialnych urzędów, polegającym na sprawowaniu nadzoru nad miejskimi finansami. Na to stanowisko powoływano najbardziej zaufanych i zasłużonych urzędników miejskich.

Engelcke), jedenastu burgrabiów królewskich (Benjamin Engelcke, Christian i Christian Gabriel Schröderowie, Schmieden, Reyger, von Diesseldorff, Salomon Gabriel Schumann, Bentzmann, Abraham Groddeck, Ferber i von Bömeln) oraz dziewięciu burmistrzów (Christian i Christian Gabriel Schröderowie, Schmieden, von Diesseldorff, Salomon Gabriel Schumann, Bentzmann, Abraham Groddeck, von Bömeln i Wolff).

Początki pracy na rzecz miasta dla wszystkich przyszłych protobibliotekarzy wyglądały podobnie – najczęściej na wczesnym etapie swej kariery urzędniczej zasiadali w ławie (jedynym wyjątkiem był Albrecht Rosenberg), wcześniej będąc przedstawicielami Trzeciego Ordynku (Gabriel Schumann i Benjamin Engelcke), kwartałów: Wysokiego (Christian Schröder, Schlieff, Bentzmann, Ferber, von Bömeln i Wolff) oraz Kogi (Schmieden, Reyger i Salomon Gabriel Schumann). Spośród nich Schmieden, Reyger, Salomon Gabriel Schumann, Bentzmann i Wolff zostali kwatermistrzami reprezentowanych przez siebie kwartałów. Kilku protobibliotekarzy wcześniej sprawowało urząd sekretarza miejskiego (Abraham i Michael Groddckowie, Rosenberg oraz Christian Gabriel Schröder), w gronie tym znalazło się również trzech subsyndyków (Christian i Christian Gabriel Schröderowie oraz Rosenberg) i jeden syndyk (Rosenberg), a także siedmiu konseniorów (Schrader, Benjamin Engelcke, Schmieden, Schlieff, Salomon Gabriel Schumann, von Bömeln i Michael Groddeck) i sześciu seniorów (Adrian i Benjamin Engelcke, Diesseldorff, Bentzmann, von Bömeln i Michael Groddeck). Podkreślić należy, że – jak się wydaje – jedynym formalnym warunkiem otrzymania powołania do Kolegium Szkolnego i uzyskania stanowiska protobibliotekarza była przynależność do Rady Miasta Gdańska⁶⁰.

Spośród wymienionych wyżej protobibliotekarzy, którzy następnie pełnili urząd burmistrza, prawie wszyscy – z jednym wyjątkiem – uzyskawszy wyższą nominację natychmiast rezygnowali z opieki nad Biblioteką Rady Miasta Gdańska. Jedynie Salomon Wolff, protobibliotekarz w latach 1774–1780, od roku 1775 do swojej śmierci równocześnie pełnił obowiązki zarówno burmistrza, jak i kuratora Biblioteki. Pozostali protobibliotekarze, którzy nie osiągnęli godności burmistrza, również prawie wszyscy sprawowali ten urząd dożywotnio. Ponownie jednak należy wskazać wyjątki, a mianowicie: Daniela Schlieffa, który z powodu stanu zdrowia, w 1706 roku zrezygnował z funkcji protobibliotekarza (rok później wycofał się również z Rady Miasta Gdańska), Benjamina Engelcke, który – jako jedyny – dwukrotnie pełnił obowiązki kuratora Biblioteki (pierwszy raz jedynie w latach 1661–1662, po czym dożywotnio od 1677 do 1680 roku) i Michaela Groddecka, który został zwolniony z obowiązków protobibliotekarza w 1793 roku (moment ten symbolicznie kończy trwanie Biblioteki Rady Miasta Gdańska i otwiera okres przejściowy, zakończony przekształceniem księżnicy w Bibliotekę Miejską w 1817 roku).

⁶⁰ Stanowiska urzędowe protobibliotekarzy za: J. Zdrenka, *Rats- und Gerichtspatriziat...*, Bd. 2, passim.

Praktycznie dożywotnie pełnienie funkcji protobibliotekarza, z którego ustępowano jedynie dla objęcia najwyższego w mieście urzędu burmistrza, czyni nieodparte wrażenie, że w *cursus honorum* patrycjatu gdańskiego to pierwsze stanowisko uważane było za godne zwieńczenia kariery urzędniczej.

Stanowisko protobibliotekarza, podobnie jak członkostwo w Kolegium Szkolnym, wiązało się z dużą odpowiedzialnością. Członkowie Kolegium nadzorowali proces kształcenia młodych obywateli, pilnując, aby odbywał się on w sposób pożądaný dla władz Gdańska. Do specjalnych obowiązków protobibliotekarzy należała dbałość o to, aby w zbiorach Biblioteki Rady Miasta Gdańska znajdowały się wszelkie potrzebne w procesie kształcenia pozycje, a także, aby placówka bogaciła się o kolejne dzieła sztuki oraz obiekty naturalne i antykwaryczne. Nakładanym na nich zadaniem było nie tylko nadzorowanie pracy bibliotekarzy, ale również zdobywanie funduszy i pozyskiwanie darowizn książkowych. Bardziej zaangażowanych w działalność Biblioteki porównać można do współczesnych lobbystów, którzy namawiali możniejszych obywateli do ponoszenia odpowiedzialności za funkcjonowanie i zbiory książnicy, a nierzadko dawali przykład własnymi czynami – przekazując placówce czy to sumy pieniężne, czy to książki, a nawet dzieła sztuki. Dzięki takim dobrodziejom przez pierwsze dwa wieki działalności Biblioteka Rady Miasta Gdańska poszerzyła swój zasób tak znacznie, że nie mieścił się w przeznaczonych do tego pomieszczeniach Gdańskiego Gimnazjum i w 1815 roku, jeszcze przed formalnym powołaniem Biblioteki Miejskiej, placówka przeniosła się do nowej, tymczasowej siedziby w kościele św. Jakuba⁶¹.

Piastowanie odpowiedzialnego stanowiska protobibliotekarza – podobnie jak innych wysokich urzędów miejskich – z pewnością przez członków patrycjatu gdańskiego traktowane było jako zaszczyt. Wybór do gremium, w którym zasiadał burmistrz, stanowił dla protobibliotekarza potwierdzenie jego wartości w strukturach administracyjnych miasta. Świadczył o zaufaniu, jakim darzono danego rajcę – stanowisko to wiązało się bowiem nie tylko z dysponowaniem znacznymi funduszami, ale przede wszystkim z ogromną odpowiedzialnością, za jaką uznać trzeba wpływ na proces kształcenia młodych obywateli. Można założyć, że mianowanie otrzymywali rajcy doceniani za swe przymioty. Protobibliotekarzami zostawały osoby mające już wieloletnie urzędnicze doświadczenie – dość wspomnieć, że spośród wszystkich jedynie trzej (Christian Schröder, Johann Gottfried von Diesseldorf i Michael Grodeck) objęli to stanowisko przed skończeniem 50 lat. Gruntownie wykształceni, w młodości nabierający doświadczenia w Europie, protobibliotekarze należeli do elity społeczeństwa gdańskiego, a przed częścią z nich stanowisko to otwierało drogę do najwyższego miejskiego urzędu – burmistrza Gdańska.

⁶¹ Patrz: D. Binkowska, *Ludzie Biblioteki. Christian Gottfried Erwerbeck (1761–1837)*, [w:] *Między Gdańskiem a Santiago: 600-lecie konsekracji kościoła św. Jakuba fundacji szypków w Gdańsku*, red. B. Siek, A. Szarszewski, P. Paluchowski, Gdańsk 2015, s. 229–241; M. Pelczar, *Kościół św. Jakuba – Biblioteką Miejską*, [w:] *Szpital i kościół św. Jakuba. 600 lat fundacji gildii szypków w Gdańsku*, red. A. Sroka OFM Cap., Toruń 2009, s. 241–259.

BIBLIOGRAFIA

Index librorum qui ex donatione, munificentia et liberalitate philomusorum Bibliothecae Magnifici et Amplissimi Senatus Gedanensis inserti sunt, PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Cat. Bibl. 1.

- Hanow M. Ch., *Proto-scholarcharum et proto-bibliotecariorum Gymnasii Academici Gedanensis meritorum memoria saecularis saeculi eiusdem secundi, paucis adumbrata et exhibita ipso Athenaei die natali Idibus Jun. MDCCLVIII*, [w:] *Acta jubilai secundi Gymnasii Gedanensis anno Domini MDCCLVIII die XIII Junii solenniter celebrati publicis impensis prelo subiecta*, [Gedani 1759].
- Hanow M. K., *Wspomnienie zasług protoscholarców i protobibliotekarzy Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego wielce znakomitych, szlachetnych i gorliwych, przygotowane i przedstawione dokładnie w dniu jubileuszu Gimnazjum, 13 czerwca Roku Odkupienia Pańskiego 1758*, oprac. i tłum. R. Dziegielewski, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 3: *Wybór źródeł od XVI do XVIII wieku*, red. Z. Nowak, Gdańsk 2008, s. 473–532.
- Bellwon J., *Księgozbiór Ludwika Ajchlera zachowany w zbiorach Biblioteki Gdańskiej*, „Libri Gedanenses”, t. 2/3 (1969), s. 5–33.
- Bibliografia* [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1..., s. 401–408.
- Bieńkowska B., *From Negation to Acceptance. The Reception of the Heliocentric Theory in Polish Schools in the 17th and 18th Centuries*, [w:] *Reception of Copernicus Heliocentric Theory*, ed. J. Dobrzycki, s. 79–116.
- Binkowska D., *Ludzie Biblioteki. Christian Gottfried Ewerbeck (1761–1837)*, [w:] *Między Gdańskiem a Santiago. 600-lecie konsekracji kościoła św. Jakuba fundacji szyprow w Gdańsku*, red. B. Siek, A. Szarszewski, P. Paluchowski, Gdańsk 2015, s. 229–241.
- Bogucka M., *Przemiany społeczne i ustrojowe (1570–1655)*, [w:] *Historia Gdańska*, t. 2: *1454–1655*, red. E. Cieślak, Gdańsk 1982, s. 543–578.
- Budzyński J., *Dawne humanistyczne Gimnazjum Akademickie w Gdańsku w XVI i XVII wieku*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 4: *W progach muz i Minerwy*, red. Z. Głombiowska, Gdańsk 2008, s. 7–69;
- Christian Gabriel Schröder (von Schröder)*, [w:] *Poczet soltysów, burmistrzów...*, s. 256.
- Dzienis H., *Gerhard Cimmermann i jego księgozbiór ofiarowany Bibliotece Rady Miasta Gdańska*, „Libri Gedanenses”, t. 33 (2016), s. 5–27.
- Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1: *Szkice z dziejów*, red. E. Kotarski, Gdańsk 2008.
- Gdańskie Gimnazjum Akademickie. Księga pamiątkowa dla uczczenia czterechsetnej rocznicy założenia Gimnazjum Gdańskiego 1558–1958*, Gdynia 1959.
- Hirsch T., *Geschichte des Academischen Gymnasiums in anzig in ihren Hauptzügen dargestellt*, Danzig 1837.
- Kaczor D., *Christian Schröder*, [w:] *Poczet soltysów, burmistrzów...*, s. 215–217.
- Kaczor D., *Gottfried Bentzmann*, [w:] *Poczet soltysów, burmistrzów...*, s. 243–245.
- Kaczor D., *Johann Ernst Schmieden*, [w:] *Poczet soltysów, burmistrzów...*, s. 222–225.
- Kaczor D., *Samuel Wolff*, [w:] *Poczet soltysów, burmistrzów...*, s. 240–242.
- Kizik E., *Koszty utrzymania Gimnazjum Akademickiego*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie...*, s. 43–65.
- Kościelak S., *Abraham Grodeck*, [w:] *Poczet soltysów, burmistrzów...*, s. 245–246.
- Kościelak S., *Dzieje wyznaniowe Gdańska od XVI do początku XIX wieku*, [w:] *Gdańsk protestancki w epoce nowożytnej. W 500-lecie wystąpienia Marcina Lutra*, t. 1: *Eseje*, red. E. Kizik, S. Kościelak, Gdańsk 2017, s. 64–91.
- Kościelak S., *Johann Gottfried von Diesseldorf*, [w:] *Poczet soltysów, burmistrzów...*, s. 240–242.
- Kościelak S., *Salomon Gabriel Schumann*, [w:] *Poczet soltysów, burmistrzów...*, s. 242–243.
- Kronika Biblioteki Gdańskiej 1596–2016*, red. A. Baliński, A. Frąckowska, M. Otto, Gdańsk 2017.
- Kubik K., *Wybór źródeł do dziejów oświaty i nauki Pomorza Gdańskiego w XVII i XVIII wieku*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” R. 6 (1963) nr 11, s. 31–103.

- Kubik K., Mokrzecki L., *Trzy wieki nauki gdańskiej. Szkice z dziejów od XVI do XVIII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- Lis S., 1681 (2) *Protobibliotekarz Johann Ernest Schmieden*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 58–59.
- Madeja-Grzyb M., 1655 *Protobibliotekarz Adrian Engelcke*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 40–41.
- Mokrzecki L., *Gdańskie Gimnazjum Akademickie – zarys dziejów*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1..., s. 13–41.
- Mokrzecki L., *Refleksje o Gimnazjum Gdańskim w dobie I Rzeczypospolitej*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 5: *Źródła i artykuły*, red. L. Mokrzecki, M. Brodnicki, Gdańsk 2012, s. 37–52.
- Nowak Z., *Bibliotheca Senatus Gedanensis 1596–1817*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 1..., s. 109–132.
- Nowak Z., *Gdańszczanie na studiach w Królewcu w XVI i XVII wieku*, „Rocznik Gdański”, R. 57 (1997) z. 2, s. 121–134.
- Nowak Z., *Michała Krzysztofa Hanowa wspomnienie zasług protobibliotekarzy gdańskich XVII i XVIII w.*, [w:] *Bibliologia dyscypliną integrującą. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bienkowskiej*, red. M. Mlekicka, Warszawa 1993, s. 145–151 („Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”, tom specjalny).
- Ogonowska E., *Engelke (Engelcke) Adrian*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1: *A–F*, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992, s. 389.
- Otto M., [nota katalogowa], [w:] *Gdańsk protestancki w epoce nowożytnej. W 500-lecie wystąpienia Marcina Lutra*, t. 2: *Katalog*, red. P. Paluchowski, A. Larczyńska, M. Płociennik, Gdańsk 2017, s. 231.
- Otto M., 1632 *Pierwsza aukcja dubletów*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 22–23.
- Otto M., 1654 *Protobibliotekarz Gabriel Schumann*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 38–39.
- Otto M., 1661 *Protobibliotekarz Joachim Schrader*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 44–45.
- Otto M., 1662 *Protobibliotekarz Benjamin Engelcke*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 46–47.
- Otto M., 1665 *Protobibliotekarz Christian Schröder*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 48–49.
- Otto M., 1692 *Protobibliotekarz Daniel Schlieff*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 70–71.
- Otto M., 1706 *Protobibliotekarz Gottfried Reyger*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 78–79.
- Otto M., 1717 *Protobibliotekarz Johann Gottfried von Diesseldorff*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 82–83.
- Otto M., 1720 *Protobibliotekarz Salomon Gabriel Schumann*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 84–85;
- Otto M., 1722 *Protobibliotekarz Gottfried Bantzmann*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 86–87.
- Otto M., 1723 *Protobibliotekarz Abraham Groddeck*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 88–89.
- Otto M., 1730 *Protobibliotekarz Albrecht Rosenberg*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 92–93.
- Otto M., 1749 *Protobibliotekarz Johann Siegmund Ferber*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 96–97.
- Otto M., 1751 *Protobibliotekarz Georg Simon von Bömeln*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 98–99.
- Otto M., 1752 *Protobibliotekarz Christian Gabriel Schröder*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 100–101.
- Otto M., 1753 *Protobibliotekarz Johann Hieronymus Broen*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 102–103.
- Otto M., 1774 (1) *Protobibliotekarz Samuel Wolff*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 86–87.
- Otto M., 1780 *Protobibliotekarz Michael Groddeck*, [w:] *Kronika Biblioteki Gdańskiej...*, s. 112–113.
- Otto-Michalska M., *Wyrówny język inwentarza. O zapisach donacyjnych w „Index librorum qui ex donatione, munificentia et liberalitate philomusorum Bibliothecae Magnifici et Amplissimi Senatus Gedanensis inserti sunt”*, „Studia Classica et Neolatina”, t. 16 (2018), s. 173–182.
- Pawlak M., *Gimnazja akademickie Elbląga, Gdańska i Torunia. Podobieństwa i różnice*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 5: *Źródła i artykuły*, red. L. Mokrzecki, M. Brodnicki, Gdańsk 2012, s. 179–196.
- Pelczar M., *Kościół św. Jakuba – Biblioteką Miejską*, [w:] *Szpital i kościół św. Jakuba. 600 lat fundacji gildi szypków w Gdańsku*, red. A. Sroka OFM Cap., Toruń 2009, s. 241–259.

- Poczet sołtysów, burmistrzów, nadburmistrzów, przewodniczących Miejskiej Rady Narodowej i prezydentów Gdańska od XIII do XXI wieku*, red. B. Możejko, Gdańsk 2015.
- Podlaszewska K., *Schmieden Jan Ernest*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4: R–Ż, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 163–164.
- Pszczółkowska Z.L., *Custodes librorum Gedanensium*, [w:] „W kręgu książki”, nr 12, Gdańsk 1989, s. 49–67.
- Ratajczak Z., *Kilka uwag o donatorach Biblioteki Rady Miejskiej Gdańska*, „Libri Gedanenses”, t. 4/5 (1973), s. 31–43.
- Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1–4, red. S. Gierszewski, Z. Nowak, Gdańsk 1992–1997, *Suplement* 1–3, red. Z. Nowak, J. Borzyszkowski, Gdańsk 1998–2012.
- Trzoska J., *Groddeck Abraham*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 2: G–K, red. Z. Nowak, Gdańsk 1994, s. 112–113.
- Trzoska J., *Groddeck Michał*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 2: G–K, red. Z. Nowak, Gdańsk 1994, s. 116–117.
- Weichbrodt D., *Einwohner der Freien und Hansestadt Danzig: in Stamm- und Namentafeln vom 14.–18. Jahrhundert*, Bd. 1–5, Klausdorf/Schwentine [1986–1993].
- Welti M., *Die Bibliothek des Giovanni Bernardino Bonifacio, Marchese d’Oria 1517–1597. Der Grundstock der Bibliothek Danzig der Polnischen Akademie der Wissenschaften*, Bern 1985.
- Zdrenka J., *Rats- und Gerichtspatriziat der Altstadt (1377–1792) und der Jungstadt (1387–1454/1455) Danzig*, Hamburg 1991.
- Zdrenka J., *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten Stadt Danzig*, Bd. 1: 1342–1525, Hamburg 1991.
- Zdrenka J., *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten Stadt Danzig*, Bd. 2: 1526–1792, Hamburg 1989.

THE POSITION OF THE PROTO-LIBRARIAN IN THE *CURSUS HONORUM* OF GDAŃSK PATRICIANS

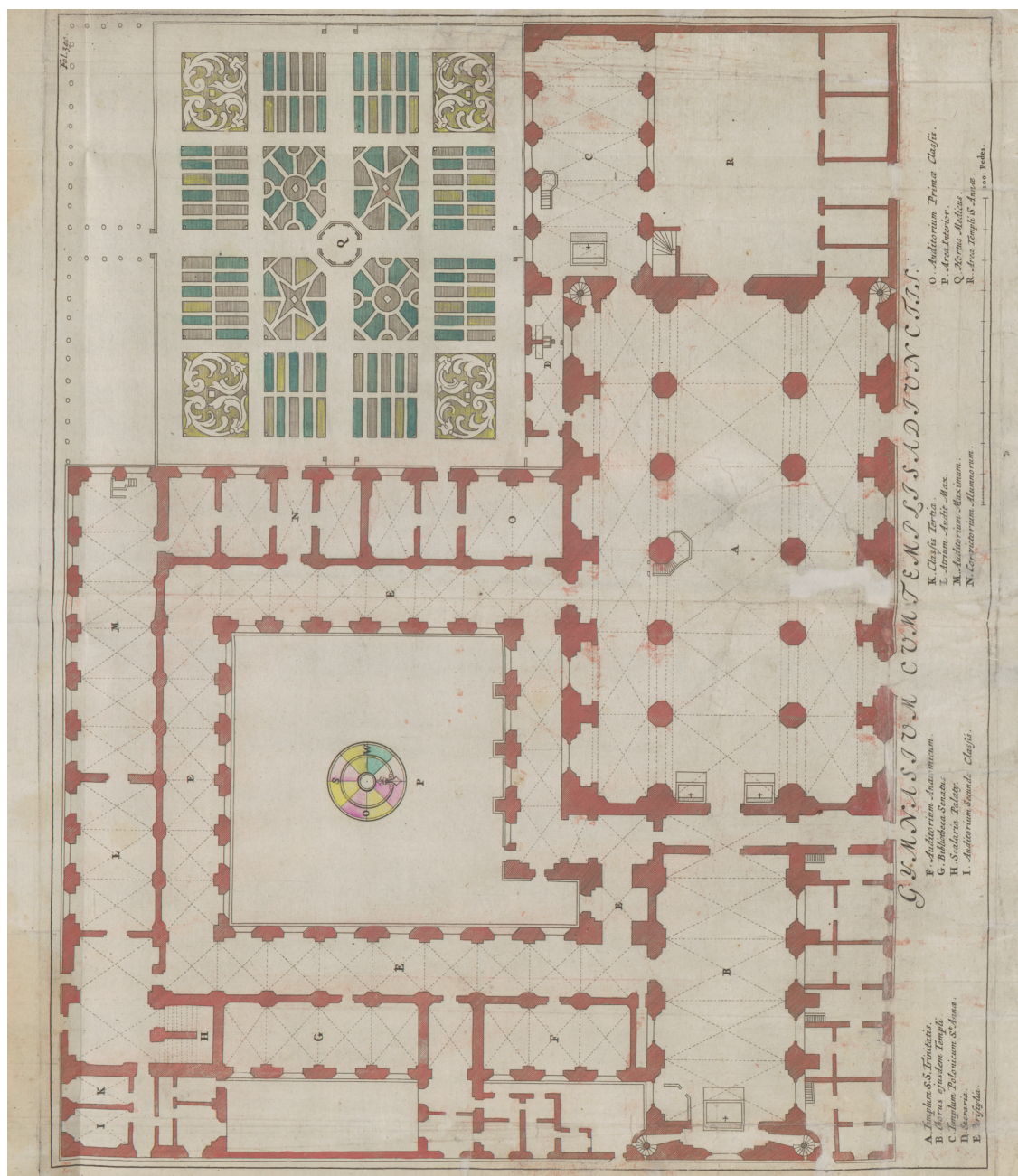
Abstract. The Library of the Council of the City of Gdańsk was initially managed by the *Collegium Scholarchale* – a city authority responsible for the supervision of the schools of Gdańsk. Since the 1650s, one of its members occupied the prestigious position of the protolibrarian, i.e. the custodian of the Gdańsk bookery. For the next one and a half centuries the most eminent members of the city patrician milieu carried out the duty, caring for the institution that was entrusted to them to a greater or lesser extent. Some of them limited their work solely to supervising book purchases, while others engaged themselves in improving the conditions in which the Library was functioning – by acquiring additional funds, planning and supervising renovations or developing the catalogue of the holdings. The article presents the figures of the subsequent nineteen protolibrarians and – above all – the place of the Library curator in their *cursus honorum*. It also explains what kind of education and experience were required to be appointed to this position.

Keywords: protolibrarian, Gdańsk patricians, Library of the Council of the City of Gdańsk, libraries – management, libraries – organisation, Gdańsk, 16th–18th c.

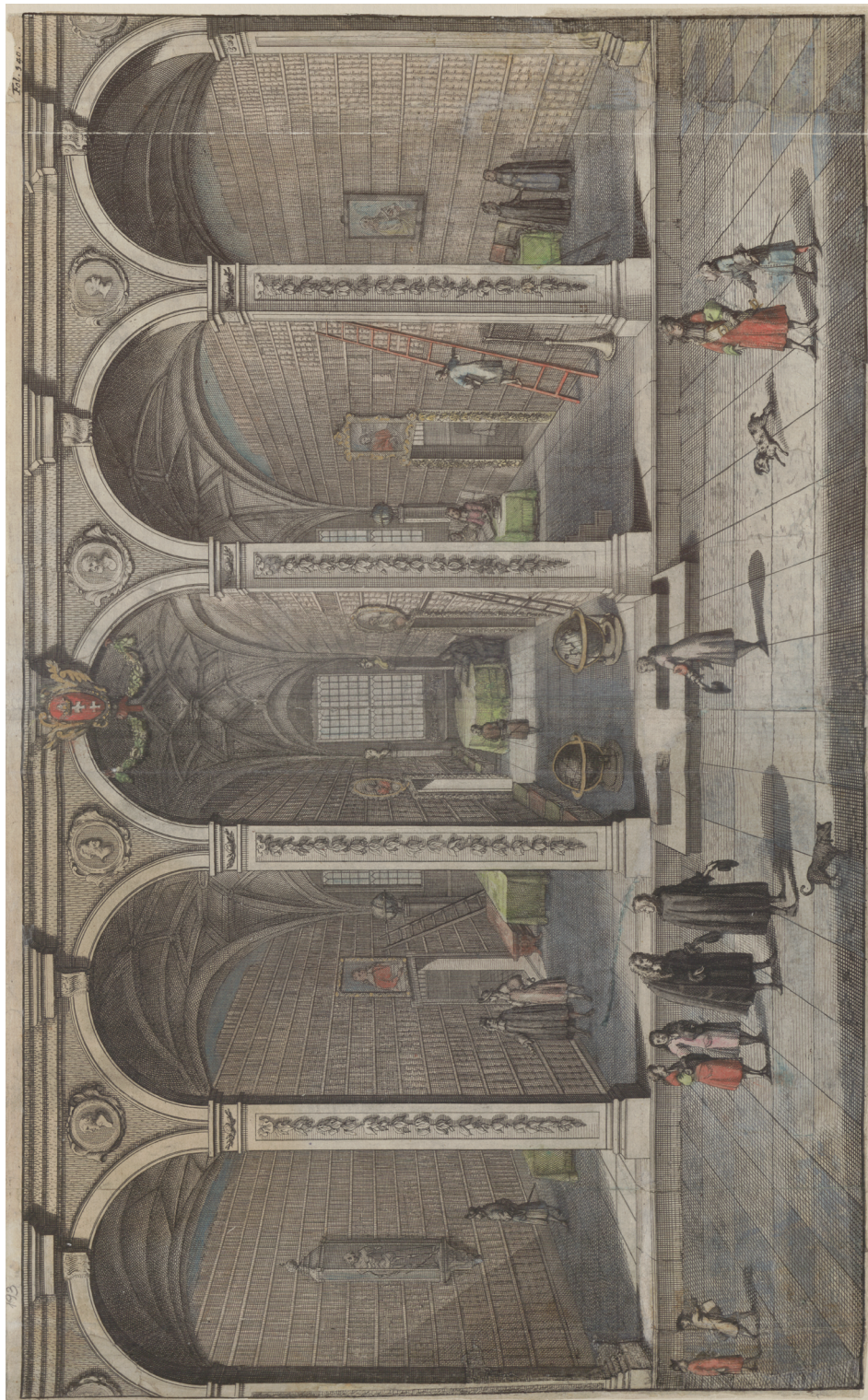
DIE POSITION EINES PROTO-BIBLIOTHEKARS UND DER *CURSUS HONORUM* DES DANZIGER PATRIZIATS

Abstract. Die Bibliothek des Danziger Senats wurde ursprünglich vom *Collegium Scholarchale* verwaltet, einer städtischen Behörde, die für die Aufsicht über die Danziger Schulen zuständig war. Seit den 1750er Jahren bekleidete eines der Mitglieder des Kollegiums das angesehene Amt des Proto-Bibliothekars, d. h. des Vormunds der Danziger Bibliothek. In den folgenden anderthalb Jahrhunderten übernahmen die prominentesten Mitglieder des städtischen Patriziats diese Aufgabe und kümmerten sich mehr oder weniger um die ihnen anvertraute Institution. Einige beschränkten sich darauf, den Kauf von Büchern zu beaufsichtigen, während andere sich für die Verbesserung der Bedingungen in der Bibliothek einsetzten, indem sie zusätzliche Mittel beschafften, Renovierungen planten und beaufsichtigten oder den Bestandskatalog erstellten. Der Artikel stellt die Profile der folgenden neunzehn Proto-Bibliothekare und vor allem die Position des Bibliothekskurators in dem *cursus honorum* dar. Es wurde auch darauf hingewiesen, welche Ausbildung und Erfahrung man nachweisen musste, um auf den Posten ernannt zu werden.

Schlüsselwörter: Proto-Bibliothekar, Patriziat von Danzig, Bibliothek des Danziger Stadtrats, Bibliotheken – Verwaltung, Bibliotheken – Organisation, Danzig, 16.–18. Jh.

1. Plan Gdańskiego
Gimnazjum
Akademickiego.
Pomieszczenie
Biblioteki Rady
Miasta Gdańska
oznaczono literą
G, a dodatkową
salę książnicy,
wcześniej służącą
jako *auditorium
anatomicum*, literą F
R. Curicke, *Der
Stadt Dantzig
historische
Beschreibung*,
Amsterdam-
Dantzick, 1687
(PAN Biblioteka
Gdańska,
sygn. Od 4503a 2°)

2. Widok wnętrza Biblioteki Rady Miasta Gdańska

R. Curicke, *Der Stadt Dantzig historische Beschreibung*, Amsterdam-Dantzick 1687

(PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Od 4503a 2°)

3. Jeremias Falck wg rysunku Laurenza de Neeter, Portret Gabriela Schumanna, 1654 rok
(PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 166)

4. Johannes van Munichuysen wg rysunku Andreasa Stecha,
Portret Benjamina Engelckego, ok. 1680 roku
(PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 4822)

5. Simon Thomassin, Portret Christiana Schrödera, 1703 rok
(PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 5135)

6. Pieter van Gunst wg rysunku Isaaka Saala, Portret Johanna Ernesta Schmiedena, XVII wiek
 (PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 5364)

7. Isaak Saal, Portret Daniela Schlieffa, XVII wiek
 (PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 5369)

8. Anton Balthasar wg rysunku Daniela Kleina, Portret Gottfrieda Reygera, 1718 rok
(PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 5098)

9. Martin Bernigeroth, Portret Johanna Gottfrieda von Diesseldorf, XVIII wiek
(PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 5402)

10. Jacob Houbraken wg rysunku Daniela Kleina, Portret Gottfrieda Bentzmann. XVIII wiek
(PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 5404)

11. Jacob Houbrahen wg rysunku Jacoba Wessela, Portret Christiana Gabriela Schrödera, 1764 rok
 (PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 5148)

12. Matthaeus Deisch wg rysunku Jacoba Wessela, Portret Samuela Wolffa, 1780 rok
(PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. 100)

